НОВІТНІЙ ПЛУГ

З того часу, як у хаті Сенька Гримали між образами появилася оправлена в рамки членська грамота товариства "Просвіти", Гримала немов відмінився. То був чоловік, як інші люди, а тепер нараз згордів, як би великого розуму доскочив. Довгі часи і сам він ставав перед сею грамотою та любувався нею, і людям, що приходили до нього, показував її, та не забував при тім сказати, що на ній він написаний: "Сенько Гримала, господар в Голодній Ямі". Люди оглядали грамоту і дивувалися. Що за образ! Такого вони ще не бачили. Святий не святий, бо звідки ж Гималі бути на святім образку, а таки тут і церква, і якийсь ангел із смолоскипою, і, мабуть, злий дух з крилами на землі, а збоку: "Сенько Гримала, господар в Голодній Ямі". Та коли б ще він сам лише, але тут і синя печатка, і підписи якихсь панів зі Львова. Чудний образок, та й годі, такого на ярмарках не продають. І звідки Гималі прийшло на думку запізнатися з тими панами зі Львова? Післав за порадою дяка одного ринського, а вони ему звідтам і грамоту, і книжочки, і календар — все за того одного ринського...

— Наші люди нічо не розуміють,— говорив Гримала перед дяком, з котрим від часу своєї приналежності до "Просвіти" частіше сходився і читав газети.— Хто з них, наприклад, знає, що тепер діється в Болгарії? Як же там, пане реєнтий, найшли вже тих, що вбили Стамбулова?

— Ні ще,— відповів пан реєнтий,— в газеті стоїть, що й не найдуть тих розбійників.

— Ото вам порядки! І де вона є, та Болгарія? — питався Гримала цікаво.

— Під турком.

— А турок де?

Дяк також не знав, де е турок, але се не шкодило пі ему, ні Гималі живо займатися болгарськими справами. Гримала знав справу убийства Стамбулова так, що раз і жінці став її розповідати; але жінка слухала його дуже неуважно, він махнув рукою, сказав: "Де жінкам до політики!" — і вже більше з нею в політичні розмови не вдавався.

Вичитав раз Гримала в газеті, що товариство "Просвіта" устроює господарське віче і запрошує на нього всіх своїх членів. Гримала вважав тепер за свій обов'язок поїхати на се віче, тим радше, що й дяк мав охоту.

— Ти куди знов? — спитала жінка, побачивши, як чоловік запрягав коні.

— На господарське віче.

— Се що таке?.. Тілько дармо худобу змучиш.

— Ет, що ти знаєш! — відворкнув Гримала, взяв із собою хлопця, щоби було кому пильнувати воза, забрав дяка, і поїхали.

В магістратській залі міста, де відбувалося віче, повно селян з різних сторін. Сидять собі, як пани, на кріслах і слухають науки. Між ними й Сенько Гримала, сидить разом з дяком, дивиться та слухає, що пани від "Просвіти" говорять. Вийшов один старий панотець і каже, яка то "Просвіта" славна і як вона дбає за селян. Гримала згадав свою грамоту — і промова панотця йому сподобалася. Б>в би плескав в руки, так, як якісь люди недалеко нього, але йому видалося, що се дитяча робота — плескати в руки, так він і сидів мовчки. Вийшов другий пан і каже: "Поздоровляю вас, мої панове, що приїхали з різних сторін, не жалували труду... Могло вас з'їхатися більше, але й так добре!" Гримала був дуже рад, що ніхто не міг мати до нього жалю, що не приїхав. Вийшов третій пан і став говорити про крамниці. Гримала слухав якийсь час і промову

зрозумів так, що всі селяни повинні поробитися крамарями. Він подумав собі, що не має потреби крамарювати, розсівся вигідніше на кріслі, склонив голову і став згадувати військову музику, що чув її на улиці, як ішов сюди на віче. Прийшли йому на думку його літа служби у війську — і він задрімав. Досвіта встав був, і сон ломив його. Не довго дрімав і не коротко, але як пробудився від оплесків, то вже того пана, що говорив за крамниці, за столом не було, а деякі селяни виходили із зали. Гримала встав і пішов за ними, лишаючи дяка в залі. Вийшов в місто, походив по ринку, оглянув склепові вистави, пішов подивитися до коней, випив горівки, перекусив дещо і знов вернувся до магістрату. Селян було тут уже не так багато, як перше, але ті, що були, вже не сиділи, а стояли, приступили ближче до стола, за котрим сиділи пани, і, натягнувши шиї, щось оглядали та слухали. Перед столом і на столі стояло кілька коловоротів, щепи, насіння трави в мішочках, млинок до чищення збіжжя, кінський сапач і плуг. Жвавий панок стояв коло плуга і говорив поважно:

— Плугом оремо землю. ("Ну, ми се знаємо!" — подумав собі Гримала.) Плуг старший, як перо, котрим пишемо, і хто знає, чи не вартніший. ("Певна річ! Перо дістанеш за крейцар, а плуга ні!" — обізвався Гримала до дяка, що стояв коло нього, але так голосно, що се почув і бесідник.) Се не так треба розуміти,— говорив пан дальше,— плуг вартніший тим, що він для нас всіх оре землю, на котрій росте хліб, а пером землі не зорете. Що би то було, якби не було плуга? (Голоси: "Біда!") Чим би тоді люди землю орали? (Гримала аж розняв руки з дива: "Справді, чим би люди землю орали, якби не було плуга?") Отже, бачите, мої панове господарі, який важний є плуг. Але сей плуг, що тут стоїть, не такий, як ви уживаєте. Ви уживали донедавна дерев'яних плугів, тепер уже маєте зелізні, але такі, що тілько одну скибу ріжуть, а отсей плуг ріже вам відразу дві скиби, бо в нього два чересла. (Гримала став напочіпках, аби ліпше побачити плуг: справді, у нього були два чересла). Такі плуги повинні ви у себе завести, бо з ними половина роботи: за півдня можна зорати поле, що ви орете цілий день. ("Хитро!" — обізвалися деякі голоси.) А тепер, коли я вам уже об'яснив, як уживати млинка, са-пача, коловоротів і плуга, приступимо до роздавання премій.

Будемо льосувати, хто ті речі, що тут стоять, виграє. Хто виграє, той може забрати їх собі додому задармо. А забравши їх, най другим показує і шанує їх, бо декотрі з них дорогі: сам такий плуг коштує сорок з[олотих] р[ин-ських]. ("Ов!— не втерпів Гримала,—отеє би варто дістати!")

Стали льосувати: одна читальня дістала млинок, друга коловорот, деякі господарі подіставали господарські книжки, щепи, по кварті насіння купчатки, один дістав сапач, дяк із Голодної Ями дістав також коловорот, лишився ще плуг. "Ох, коби-то я його дістав!" — подумав собі Гримала, і чи він в таку годину сказав, чи так уже бог дав, вийшов пан за стіл і каже:

— Плуг виграв господар Сенько Гримала з Голодної Ями!

— Я тут! — крикнув Гримала і став протискатися поме-жи люди до свого плуга, як би боявся, щоб хто не забрав його.

— Можете собі плуг забрати,— сказав пан.

— Дякую вам, паночку, за ласку,— промовив зворушений Гримала і хотів пана поцілувати в руку.

— Не мені дякуйте, а "Просвіті", що за вас дбає,— відповів пан поважно.

Гримала був би з радної душі подякував "Просвіті" і був би поцілував її в руку, навіть оглянувся так, як би сподівався найти її в залі, але не побачив її, отже станув коло плуга і почав його оглядати. Сорок ринських коштує! Такого плуга, як Гримали Грималами, в їх роді ще не було. Гримала схилився і пробував підняти плуг. "Ов! та й тяженький собі! Підняти годі!"

— Кілько він важить? — осмілився ще Гримала спитатися в пана, що говорив про плуг.

— Вісімдесят чотири кілограмів,— відповів той.

— То се кілько буде так, по-нашому?

— Близько два сотнарі. От як би два кірці проса.

"Гм! — подумав Гримала.— Ну, побачимо! А забрати треба; не лишу його".

Пішов по віз, заїхав перед магістрат і при помочі сина і дяка з тяжкою бідою зніс плуг по сходах із першого поверху вниз на віз.

— Се що за плуг такий? — питався син.

— Ну, плуг, на два чересла, дві скиби відразу кладе.

— Та як таки: цілий зелізний? Чепіги зелізні, гряділь трохи не весь зелізний, чересла, леміш...

— Е, що ти знаєш! їдьмо!

Дяк поставив коло плуга свій коловорот, сів поруч Гримали — і поїхали. Дяк не дуже тішився своїм коловоротом — не знав добре, що з ним і починати, та кривдував собі, що дістав таку дешеву премію; зате Гримала був дуже рад, що йому трафилася така дурничка. Одного ринського дав "Просвіті", а вона йому за те і грамоту, і книжки, і календар, і плуг за сорок ринських... Добра ота "Просвіта", дай їй, боже, здоровля!

Приїхавши до Голодної Ями, дяк поніс свій коловорот додому, а Гримала скинув плуг до шопи і постановив собі зараз при першій нагоді спробувати його. Жінка відраджувала йому се, щоби люди з нього не сміялися, ию якісь новини заводить, але Сенько не думав жінки слухати.

Дві скиби класти відразу — се полегша велика, половина роботи, як казав той пан на вічу.

В тиждень потім, скоро світ, зайшов Гримала до шопи. Тут у куті лежав старий плуг з одним череслом, з деревля-иими чепігами і деревляним гряділем, а коло нього недалеко новий плуг з двома череслами і майже цілий із заліза. Лежали вони мовчки, як два чужинці, один із селянського, другий з панського роду, що зовсім не мали охоти себе пізнавати. І Грималі прийшла до голови якась незвичайна думка, коли поглянув на сі два плуги, бо при тім усміхнувся. Він не без глуму в погляді приступив до старого плуга, поставив його гряділем на землю, а череслом догори і повернув ним сюди-туди, мов легеньким пером, завдав собі його на плечі і спер потім о стіну. Се іграшка, не плуг, а отсей, новий, то се що інше. Гримала, правда, підняв його з землі, але зараз і поставив, аби не подвигатися. Прикликав жінку, аби помогла йому винести плуг на віз.

— Чому ж не причепиш його до теліжок? — питається жінка.

— Ще нині не хочу з ним так через село їхати, радше в полукішок сховаю, перше мушу спробувати. Кладім його на віз!

Висадили плуг на віз і старі деревляні теліжки до нього. Сі теліжки ніяк не годилися до сего панського плуга, але завдання їх невелике: міг і на них спочивати гряділь новітнього плуга.

Разом зі своїм хлопцем поїхав Гримала на ниву під ліс; з тяжкою бідою стягнув знову плуга із воза, причепив до него сворінем теліжки, запряг коні і почав уставляти чересла. Не лзгко воно йому йшло, він аж засапався, переносячи плуг під межу ниви. Притиснув чепіги і "вйо!" крикнув на погонича і на коні.

Коні шарпнули, оба чересла зарилися гладко в землю. Та не вспіли коні увійти з десять кроків, як станули, відсапуючи тяжко.

— Чому не поганяєш? — питається Гримала і дивиться на дві рівні скиби за собою.

— Вйо! — крикнув погонич і вдарив коні батогом.

Коні знов рушили, потягли плуг на два кроки і станули.

— Що таке? — дивується Гримала.— Поганяй, бий сиву, то вона така лінива!

Під ударом бича сива так шарпнула, що сворінь вихопився з гряділя і теліжки відскочили від плуга.

— Треба іншого своріня, тут дірка завелика,— доміркувався Гримала, засадив знову зелізний сворінь, а крім нього всадив ще дерев'яний кілок, аби сворінь придержував.

— Ано! поганяй!

Плуг поступив знову зо два кроки і станув.

"Ага! Се ще треба тою кермою вміти орудувати, аби чересла йшли влад",— подумав Гримала, витяг чересла з землі і подививсь, як вони стоять. Здається, добре, тілько землі набилося поміж них, тому так тяжко йде. Вибив землю істиком, засадив чересла знов у землю і казав поганяти. Коні натягаються як струна, сопуть та оглядаються, що за морока з плугом; давніше так тяжко не йшло.

— Аж коні впріли! — замітив погонич.

— Ну-ну, ти не питай, лише поганяй!

Погонич ударив знов сиву, а та, почуваючися до тяжкого обов'язку, так щиро потягла плуг, що урвала собі шлиї і стала собі обіч плуга ні в сих ні в тих.

— На, маєш! — промовив з резиґнацією Гримала, покинув чепіги і став в'язати посторонки. Та вже брала його трохи злість, що так йому не ведеться.

Зв'язав шлиї як міг, знову запряг сиву і казав поганяти.

Коні знов не слухали; вже й давали себе бити, а не йшли.

— Та-бо ти, хлопче, не знаєш поганяти!—угнівався вже Гримала і як крикне на коні "вйо!" — ті, мов у нестямі, рвонулися, і — нараз розлетілися теліжки, зломилося одне колесо.

— А щоб тебе смага втяла та з новим плугом невиданим!— промовив Гримала і безрадно розвів руками.

— Та-бо то, тату, плуг на наші коні затяжкий!—замітив погонич.

— Гм! — воркнув Гримала.— Се правда! А я гадав, що се так буде, як з нашим плугом.

Відчепив теліжки і глянув на плуг такими очима, як би мав до нього жаль.

— Шкода, що такий дорогий! Та вже нема іншої ради, берім його на віз, або вертай, сину, по старий плуг. Ба, правда, теліжки поламані! Головонько ж моя бідна! Ото наорав подвійних скиб!

При висаджуванні плуга на віз хлопчисько підсадив так незручно руку під гряділь, що аж скричав із болю і пустив плуг. Той скрутився на

драбині в бік Гримали і зсунувся так нагло на землю, що трохи Гримали не роздавив.

Гримала відскочив впору і нарушив при тім прокльоном всю плугову родину.

— Ну, та певно, як же його, бісового сина, мої коники можуть тягнути при оранні, коли він такий тяжкий! — замітив по хвилі з пересердям.

Другим разом пощастилося висадити плуг на віз без пригоди. Гримала сів із хлопцем і повернув віз на дорогу до села. Соромно було йому, сам не знав від чого і за що. Сидів похнюплений і злий. І треба було, що в таку хвилю на дорозі переймив його дяк, побачив на возі плуг і поломані теліжки і, як на глум, спитався у Гримали:

— То ви вже так рано зорали ниву?

— Ага, зорав, щоб його...

— Що ж таке? Недобрий плуг?

— Та нічого, плуг добрий, але не на мої коні. До нього би волів треба, та ще й неабияких, або двірських коней...

— Як же тепер буде?

— Не буду ж я до нього купувати двірські коні і зе-лізні теліжки! Ще чого не бувало! Тільки шлиї мені порвав, теліжки поломив, хлопця придавив і мене самого трохи не забив. Та се вам ціла машина, а не плуг!

Дяк усміхнувся вдоволено, і від сего усміху дуже заболіло в Гримали. Щоб відплатитися, він спитав у дяка:

— А що ж ваш коловорот? Добре нитки суче? Дяк скривився:

— Жінка каже, ані думає в руки його брати. Як треба... то й веретеном нитку всуче. От тілько діти мають забаву. Вже й попсували.

Розійшовся Гримала з дяком, поїхав додому. Тут йому ще й жінка досолила так, що він із пересердям закинув новітній плуг аж у сам куток шопи і взявся ладнати теліжки.

Потім витяг свій старий плуг, закинув його на плече, виніс перед шопу і поклав обережно на землю. Чересло старого плуга, мов лице селянина, котрого люди пошанували, блиснуло радісно на сонці. Сам Гримала дивився тепер на старий плуг так, як би найшов на нім щось досі не видане...

Два роки лежав новітній плуг у темнім кутку шопи в по-невірці, поки Грималі не прийшла думка викинути його, бо без потреби заважав. Заніс його нишком до коваля на продаж.

— Що ж вам за нього дати? — спитав коваль.— Та й хто відкупить його від мене? Ніхто з наших не потребує таких плугів.

— Та вже дайте що-небудь,— відповів Гримала,— а цвяхи з нього будуть добрі.

І коваль відкупив новітній плуг на цвяхи...

1898